1768-1774 SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DİPLOMASİSİ Uğur Demir

1768-1774 SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DİPLOMASİSİ

Uğur Demir

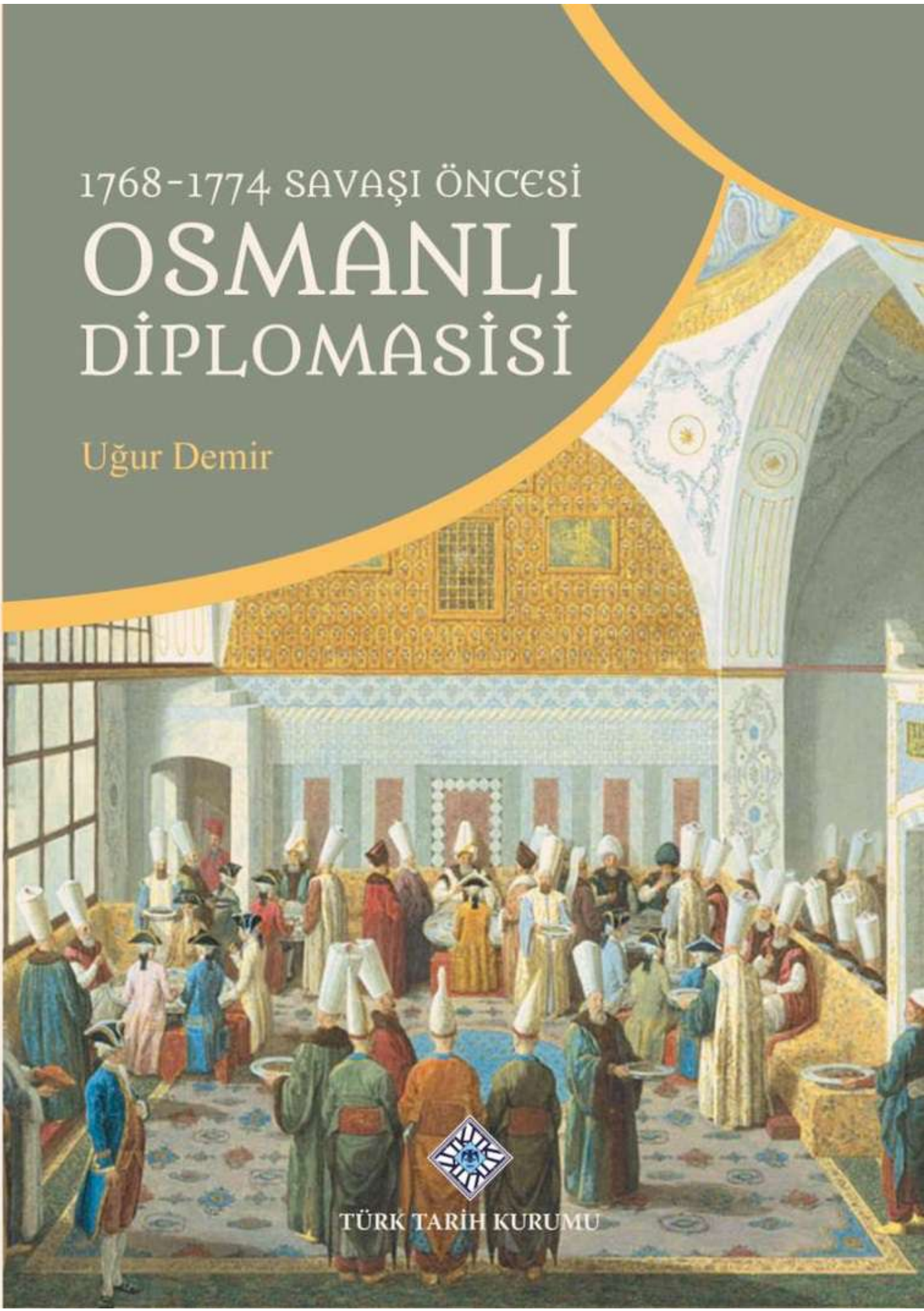

TÜRK TARİH KURUMU

Değerli Hocam Prof. Dr. Erhan AFYONCU'ya ithaf olunur....

1768-1774 SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DİPLOMASİSİ

1768-1774 SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DİPLOMASİSİ

Uğur DEMİR

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2023

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİHİ YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI IV/A-2-2.1. DİZİ - SAYI:58
Sertifika No: 43191

1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi
[Ottoman Diplomacy Before the War of 1768-1774]
Uğur Demir

İnceleyiciler
Murat Uluskan ♦ Ersin Gülsoy ♦ M. Alaaddin Yalçınkaya

Metin Denetimi
Elif Aydınbaş

1. Baskı: Ankara 2023.
ISBN 978-975-17-5451-6

Sayfa Tasarımı
Ayşegül Yenidoğan

Kapak Tasarımı
Emine Çakır

Türk Tarih Kurumu
Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA
Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98
ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Baskı
Atalay Konf. Matbaacılık ve Reklam Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mahallesi Süzgün Caddesi No: 7 Altındağ/ANKARA
Tel: +90 312 384 41 82 ♦ Sertifika No:47911

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....VII
KISALTMALAR.....XI
KAYNAKLARA DAİR.....XIII
GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

1755: "İTTİFAKLAR SİSTEMİ" VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

A. Elizabeth Kalesi Meselesi.....31
B. Lehistan Meselesi.....43
C. Malczewski'nin Temsilciliği Tartışmaları.....48
D. İlk Prusya Elçisinin İstanbul'a Gelişi.....53
E. İngiltere-Rusya Dostluk Antlaşması'nın İstanbul'daki Yankıları (1755).....55
F. Fransa'nın Dostluk Antlaşması Arayışları.....58

İKİNCİ BÖLÜM

DİPLOMATİK DEVRİM VE YEDİ YIL SAVAŞLARI (1756–1763)

A. Westminster ve Birinci Versay Antlaşmaları.....65
B. Yedi Yıl Savaşlarının Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu.....76
C. Rusya'nın Avusturya-Fransa İttifakına Dâhil Olması ve Lehistan Meselesi.....81
D. Bâbıâli Avrupa Başkentlerinde Nabız Yokluyor.....92
E. Osmanlı'da Savaş Hazırlıkları (1758).....100
F. İkinci Versay Antlaşması ve Osmanlı'ya Yansımaları.....114
G. Kunersdof Muharebesi, Barış Görüşmeleri ve Osmanlı Dış Politikası (1759).....120
H. Yine Elizabeth Kalesi Tartışmaları (Haziran 1760).....138

İ. Landeshut Muharebesi ve Bâbıâli'ye Yansımaları.....140
I. Osmanlı-Prusya Ticaret Antlaşması (1761).....144
J. Malta'ya Savaş İlan Etme Hazırlıkları ve Osmanlı-Fransa İlişkileri.....150
K. Bâbıâli, Avrupa Barışı İçin Tavassut Teklif Ediyor (1761).....158
L. Lehistan-Kırım Tazminat Meselesi.....162
M. Prusya-Kırım Yakınlaşması (1762).....171
N. III. Petro İktidarı, Rusya-Prusya Yakınlaşması ve Bâbıâli (1762).....176
O. Rusya'da II. Katerina İktidarı ve Yedi Yıl Savaşlarının Sona Ermesi.....206

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BARIŞTAN SAVAŞA (1763-1768)

A. Lehistan'da Endişeli Bekleyiş.....215
B. Ahmed Resmî'nin Berlin Sefareti 217
C. III. August'ün Ölümü ve Lehistan'da Kral Seçimi Tartışmaları.....225
D. Derviş Mehmed Efendi'nin Rusya Sefareti.....249
E. Poniatowski Kral Seçilmeden Önceki Son Hamleler.....253
F. Poniatowski'nin Lehistan Kralı Seçilmesi.....268
G. Poniatowski'nin Kral Seçilmesinden Sonra Lehistan'daki Gelişmeler ve Osmanlı Diplomasisi.....285
H. İstanbul'da Yeni Atamalar ve Diplomatik Gelişmeler.....298
İ. Lehistan Elçisi Aleksandrovic'in İstanbul'da Kabulü.....307
I. Lehistan'da Reform Sancısı ve Bâbıâli'nin Tepkisi (1766-1767).....315
J. Bar Konfederasyonu ve Balta Olayları.....326
K. Osmanlı-Rus Sınırındaki Askerî Hazırlıklar ve Savaş Kararının Alınması.....338
SONUÇ 361
KAYNAKLAR.....373
DİZİN.....397

ÖN SÖZ

18. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu kadar Avrupa da kendi içinde önemli değişimler yaşadı. Avrupa'da diplomatik münasebetlerde "denge politikasının" giderek ağırlık kazandığı, bir önceki yüzyılda genel hatları oluşmuş ittifakların büyük değişikliklere uğradığı bu yüzyıl, Türk tarihçiliğinin aksine, Batı tarihçiliğinin en önemli inceleme konularından biri olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

Hem Osmanlı hem de Avrupa'daki değişim ve gelişmeler kesinlikle birbirinden kopuk ve ilgisiz değildir. Buna mukabil bu dönem üzerinde hassaten duran Batılı tarihçiler, birkaçı istisna, Osmanlı'yı tamamen görmezlikten gelmiş veya akademik donanımları bu dünyaya nüfuz edecek yeterlilikte olmadığından üzerinde fazla durmamışlardır. Osmanlılar ya Avrupa'daki gelişmelerin tamamen dışında görülmüş yahut bu gelişmeleri uzaktan takip eden, çoğu zaman anlayamayan, pasif ve etkisiz bir güç olarak yansıtılmıştır. Biz bu çalışmamızda hem Avrupa'daki hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmelerin birbirini etkilediğini, 1755-1768 yılları arasındaki diplomatik münasebetleri esas alarak ortaya koymaya çalıştık.

Ele aldığımız dönem, Osmanlı bürokratları arasında dış politikada "güçler dengesini" esas alanlar ile "daha aktif" rol almak isteyenler arasındaki güç mücadelesinin de yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. 1755-1768 yılları arasında diplomaside uzun süre "denge politikası" yürütenlerin görüşleri, ciddi itiraz ve müdahalelere maruz kalmakla birlikte, hâkim politika olmuştur. Bunda sadrazamlık makamında daha çok bürokrat kökenli devlet adamlarının bulunması belirleyici bir unsurdur. Buna mukabil, kalemiye kökenli ricalin devlet idaresinde giderek ağırlık kazanması ve bunların dış politikada "barışı" esas almaları ciddi eleştirilere sebep olmuştur. Tetkik ettiğimiz dönemde bu anlayıştaki devlet adamlarına yöneltilen en ciddi eleştiri, askerî reformlara gerekli önemi vermemeleridir ki bunda belli bir haklılık payı da bulunmaktadır.

Çalışmamızda Osmanlı-Rus ilişkilerinin yanı sıra 1768-1774 Savaşı'nın anlaşılması için İngiltere, Fransa, Prusya, İsveç gibi diğer Avrupa devletlerinin Bâbıâli ile olan münasebetleri de aydınlatılmaya çalışılmıştır. 1763'te Yedi Yıl Savaşları sona ermesine rağmen Lehistan'da ortaya çıkan yeni kralın kim olacağı tartışmalarının nasıl olup da 1768'de bir Osmanlı-Rus savaşına sebep olduğu, ancak bu devletlerin dış

politikaları ve meseleye yaklaşımları ele alındığında daha anlaşılır hâle gelmektedir.

1755-1768 yılları arasındaki hadiseleri, daha çok diplomasi tarihini merkeze almak suretiyle, değerlendirmeye gayret ettik. Çalışmamız bir giriş ve üç temel bölümden müteşekkildir. Girişte Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıldaki diplomasi tarihi ve bunu hazırlayan tarihî zemin üzerinde durduk. Birinci bölümde Avrupa'da 1755 yılında şekillenen ittifaklar sistemini ve bu oluşum karşısında Bâbıâli'nin nasıl bir tavır sergilediğini değerlendirdik. İkinci bölümde 1756-1763 yılları arasında neredeyse bütün Avrupa'yı etkileyen Yedi Yıl Savaşlarının Devlet-i Aliyye'ye tesirlerini ele aldık. Çalışmanın son kısmı olan üçüncü bölümde ise Lehistan'daki kral seçimi, seçime Bâbıâli'nin verdiği tepkiler ve seçimin sonunda Osmanlı ile Rusya'nın neden ve nasıl 1768 Savaşı'na başladıkları üzerinde durduk.

Diplomasi tarihi açısından hem Avrupa hem de Bâbıâli için oldukça hareketli olan 1755-1768 yılları arasındaki gelişmelerin, sonraki dönemlerin anlaşılması bakımından hayati önemi haiz olduğu kanaatindeyiz. Bu sebeple kaynaklar muvacehesinde hadiseler üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmaya gayret ettik. Buna mukabil uzun sayılabilecek ve çok farklı devletlerin müdahil olduğu bu döneme dair farklı çalışmaların yapılmasının da zarureti ortadadır. Temennimiz çalışmamızın buna vesile olmasıdır.

Çalışmamızın en zevkli kısmı hiç şüphesiz teşekkür bölümüdür. Öncelikle tarihçilik dünyasındaki varlık sebebim, bütün çalışmalarımın olduğu gibi bu çalışmamın da vücut bulmasının en önemli âmili Prof. Dr. Erhan Afyoncu'ya medyun-ı şükranım. Aslında Hocam Afyoncu'ya 1768-1774 Harbi ile ilgili bir doktora tezi yazacağımı taahhüt etmiştim ama sözümü tam manasıyla yerine getiremedim. Temelini doktora tezimin oluşturduğu bu kitapta taahhüdümün mukaddimesinde kaldım. Temennim uzun süredir üzerinde çalıştığım 1768-1774 Savaşı'nın sonraki safahatını da en kısa sürede kitaplaştırarak hocama olan sözümü bi-hakkın yerine getirebilmektir.

Bu kitap vesilesiyle engin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Muzaffer Doğan, Doç. Dr. Recep Ahıshalı, Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı ve Dr. Coşkun Yılmaz'a; Fransızca kaynakların tercümesinde yardımını esirgemeyen ve daha talebelik yıllarımdan itibaren üzerimde büyük emeği bulunan hocam Prof. Dr. Vahdettin Engin'e; İngilizce kaynakların temininde ve tercümelerinde yardımlarını gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Fatih Gürcan, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Büyükaksoy ve Dr. William Smiley'e; Almanca kaynakların tercümesinde yardımcı olan Dr. Nilüfer Epçeli'ye teşekkür ederim. Doç.Dr. Ahmet Önal, Doç. Dr. Levent Kuru ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Topatan'a yapıcı eleştirileri ile beni yönlendirdikleri için minnettarım. Kitabın yayın aşamasındaki unutulmaz katkıları için yol arkadaşlarım Engin Çetin, Coşkun Ünsal, Serkan Osmanlıoğlu ve Hasan Yapıcı'ya da müteşekkirim.

Böylesine bir çalışmanın ortaya çıkmasında teşekkür etmem gereken bazı kurumlar da vardır. Bunların başında hiç şüphesiz Osmanlı Arşivi personeli gelir. Bütün kurum çalışanlarına çok teşekkür ediyorum. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Müdiresi Sevgi Ağca'ya; Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi mütekaide memuresi Havva Koç'a; İSAM Kütüphanesi Müdürü Mustafa Birol Ülker'e ve kütüphane çalışanlarına; doktora çalışmalarım sürecinde beni maddi olarak destekleyen Türk Tarih Kurumuna ve uzun bir süre bana ev sahipliği yapan İlim-Yayma Misafirhanesi'nin muhabbet dolu muvakkat sâkinlerine teşekkür ederim.

Hayat mektebinde müşfik bir rehber bildiğim babaanneme, anneme ve babama; bu meşakkatli mesainin büyük kısmına yoldaşlık eden refikam Esma, oğlum Mehmet Erhan ve kızım Gülnihal'e teşekkür etmek benim için zevkli bir vecibedir.

Uğur DEMİR
İstanbul, 2023

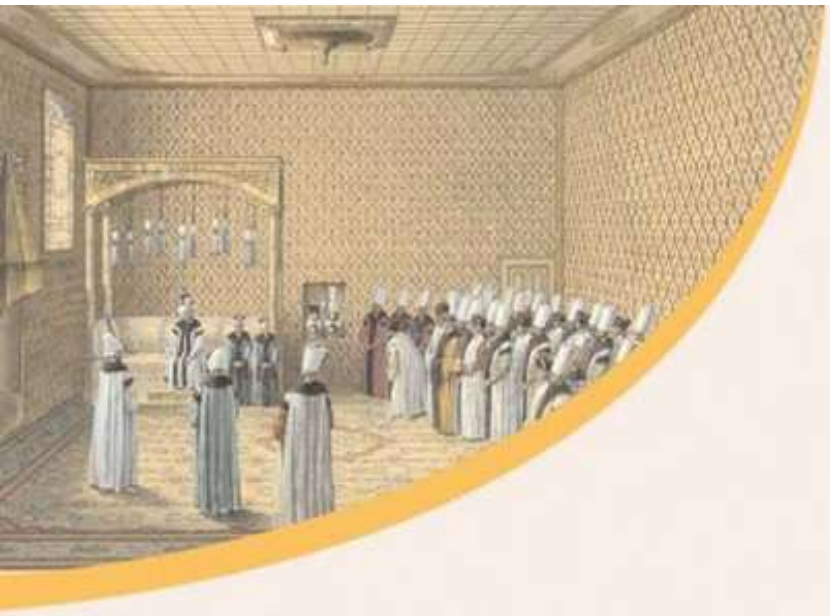

Bâbıâli, 1739 Belgrat Antlaşması'ndan sonra Batı'da göreceli bir barış dönemine girdi. Bu süreç 1768-1774 Savaşı'na kadar da devam etti. Avrupa'da ise 1755'teki Diplomatik Devrim'in ardından kıta hızla savaşa sürüklendi. Yedi Yıl Savaşları (1756-1763), Batı'nın büyük bir kısmının dâhil olduğu genel bir askerî mücadeleye dönüştü. Avrupa devletleri, bu süre zarfında ellerini güçlendirmek için Osmanlı İmparatorluğu'nu yönlendirmek adına farklı politikalar geliştirdiler. Çünkü Devlet-i Aliyye hâlâ güçlü bir caydırıcı unsur olarak görülüyordu. Osmanlı İmparatorluğu ise Avrupa'daki bu gelişmeleri yakından takip ediyor ve değişen şartlara göre dış politikasını şekillendirmeye çalışıyordu. Neticede Türk tarafı yedi Yıl Savaşları'na fiilen müdahil olmamayı tercih etti. Lehistan Kralı III. August'ün 1763'te ölümü üzerine yeniden hareketli günler başladı. Rusya, yeni kral olarak Poniatowski'nin seçilmesi için Lehistan üzerindeki askerî ve siyasî baskısını artırdı. Bâbıâli de seçim sürecine müdahil oldu, fakat sonuçta Rusya'nın desteklediği Poniatowski kral seçildi. Taht sahibinin belirlenmesine rağmen Lehistan'daki gerginlik yatışmadı. Rusya'nın muhalifleri silah zoruyla bastırmak istemesi Bâbıâli'nin askerî hazırlıkları hızlandırmasına sebep oldu. 1767 yılında Lehistanlı muhaliflerin Bar Kasabası'nda Rus askerleri tarafından silahlı saldırıya uğraması ve çıkan çatışmada Osmanlı vatandaşlarının da ölmesi, bardağı taşıran son damla oldu. Bâbıâli bu gelişme üzerine Rusya'ya savaş ilan etti. Elinizdeki kitapta, Bâbıâli'nin Avrupa'daki Diplomatik Devrim ve Yedi Yıl Savaşları'nı nasıl karşıladığı, Batı'daki gelişmelerden hangi kanallar vasıtasıyla haberdar olduğu, neden savaşa fiilen müdahil olmadığı, bu süreçte hangi ittifak görüşmelerinin yürütüldüğü, 1763'te Lehistan'daki kral seçiminin neden bir krize dönüştüğü, 1767 yılından itibaren hangi gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'yı savaşa sürüklediği, sefer öncesi ne tür hazırlıkların yapıldığı ve seferin nasıl ilan edildiği suallerine cevaplar aranmaktadır.